

АНАЛІЗ ОБОРОТНОСТІ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Шип В.Ю.

В статті досліджено методика аналізу ефективності використання дебіторської заборгованості в забезпеченні операційної діяльності підприємства на основі оцінки її оборотності. Актуальність теми визначається місцем, яке посідає дебіторська заборгованість в економічній системі суб'єктів господарювання, та залежність ефективності системи управління від відповідності результатів аналізу реальній дійсності. В ході дослідження було розроблено пропозиції щодо вдосконалення методики розрахунку коефіцієнту оборотності та показника періоду обороту дебіторської заборгованості.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, відстрочка платежу, коефіцієнт оборотності, період обороту, первісна вартість, чиста вартість реалізації.

ВСТУП

Успішність підприємства в конкурентній боротьбі потребує повної мобілізації ресурсів, активного пошуку та використання всіх можливих резервів підвищення ефективності та результативності діяльності підприємства. Дебіторська заборгованість, як відомо, є заборгованістю дебіторів перед суб'єктами господарювання і відображає частину фінансових ресурсів тимчасово вилучених з обороту. З іншого боку, вона посідає важливе місце в забезпеченні діяльності підприємства загалом, оскільки вона, як результат процесу кредитування, крім усього іншого опосередковано обслуговує процес реалізації. Все це вимагає дотримання балансу між втратами від наявності дебіторської заборгованості в складі активів та вигодами, які підприємство отримує у зв'язку з її виникненням.

Крім того, згідно даних Міністерства статистики України (табл.1) значну частину в активах підприємств України загалом становить дебіторська заборгованість (60,66 % у 2008, 63,24% у 2009 та 61,65% у 2010) майже половину якої складає дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги (від 50,19% у 2008 до 46,25 % у 2010). При цьому існує тенденція до її збільшення.

Проаналізувавши стан дебіторської заборгованості в активах підприємства за останній період можна зробити висновок, що в дебіторській заборгованості приховані значні резерви для підвищення ефективності господарської діяльності суб'єкта господарювання та його результатів.

Однак, для найбільш повного використання всіх переваг дебіторської заборгованості для забезпечення основної діяльності суб'єкта господарювання необхідно є оцінка ефективності її використання. З цієї метою в ході аналізу особлива увага приділяється аналізу оборотності дебіторської заборгованості.

Метою даної роботи є дослідження існуючої методики оцінки оборотності дебіторської заборгованості та розробка пропозицій щодо її вдосконалення для забезпечення релевантності результатів аналізу для потреб управління.

Оцінка ефективності використання дебіторської заборгованості за допомогою коефіцієнту оборотності та пов'язаного з ним показника періоду обороту дебіторської заборгованості розглядається у всіх досліджених джерелах з даного питання: наукові праці Чумаченко М.Г., Кіндрацької Л.М., Бутинця Ф.Ф., Мниха Є.В., Бланка І.В., Кузнецової С.А., Федорченко О.Є., Кияшко О.М., та ін.

Таблиця 1 Місце дебіторської заборгованості в активах підприємств України 2008-2010 р. [2]

Показник	2008	2009	2010
Активи	3 169 685,3	3 493 792,0	4 096 982,4
Оборотні активи	1 573 587,9	1 749 042,8	2 229 892,3
Дебіторська заборгованість, у т.ч.:	954 606,0	1 106 143,6	1 374 810,4
за товари, роботи, послуги	479 104,0	523 651,2	635 884,6
Частка дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги в загальній її сумі	0,5019	0,4734	0,4625
Частка дебіторської заборгованості в активах підприємства	0,3012	0,3166	0,3356
Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах			

підприємства	0,6066	0,6324	0,6165
Частка дебіторської заборгованості за товари, роботи послуги в активах підприємства	0,1512	0,1499	0,1552
Частка дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги в оборотних активах підприємства	0,3045	0,2994	0,2852

Незважаючи на високу увагу та важливість аналізу оборотності дебіторської заборгованості в управлінні дебіторською заборгованістю зокрема і управлінні підприємством загалом, необхідно відмітити відсутність суттєвих досліджень в цьому напрямку. З огляду на перспективи оптимізації діяльності підприємств за рахунок можливих резервів, що приховані у використанні дебіторської заборгованості, постає питання проведення додаткових досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основним показником, який характеризує ефективність використання дебіторської заборгованості є коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості характеризує кількість оборотів, яку здійснює дебіторська заборгованість протягом аналізованого періоду. Більшістю науковців, зокрема [4, с. 267] [5, с. 287] [8, с. 154] та ін., даний показник визначається як відношення виручки до середніх залишків дебіторської заборгованості:

$$O_{ДЗ}^I = \frac{Вир}{\overline{ДЗ}} \quad (1)$$

де $O_{ДЗ}^I$ – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості;

Вир – виручка від реалізації продукції;

$\overline{ДЗ}$ – середня дебіторська заборгованість.

Взаємопов'язаним з коефіцієнтом оборотності дебіторської заборгованості є термін обороту дебіторської заборгованості в днях, який використовується для оцінки середнього періоду погашення дебіторської заборгованості. Термін обороту, зазвичай, визначається як відношення кількості днів аналізованого періоду до коефіцієнту оборотності дебіторської заборгованості ([1, с. 198] [4, с. 267] [5, с. 287] та ін.):

$$PO_{ДЗ}^I = \frac{t}{O_{ДЗ}^I} = \frac{\overline{ДЗ} \times t}{Вир} = \frac{\overline{ДЗ}}{Вир_{д}} \quad (2)$$

де t – кількість днів в періоді, що аналізується;

$Вир_{д}$ – сума одноденної виручки на умовах післяплати.

Однак, необхідно зауважити, що дана методика оцінки оборотності дебіторської заборгованості не відображає реальної швидкості та періоду її погашення, а тому не може бути використана в процесі управління дебіторською заборгованістю і не відображає реального рівня оборотності дебіторської заборгованості.

По-перше, зазвичай реалізація товарів, робіт та послуг здійснюється як за рахунок кредитування дебіторів, так і за умови отримання попередньої оплати поставки. Також, здійснення оплати поставки потребує певного періоду часу: це час на отримання документів від постачальника, формування розрахункових документів, здійснення банком дебітора відповідного переказу коштів. Таким чином, не весь обсяг виручки від реалізації формується за рахунок інвестування оборотних активів в дебіторську заборгованість.

По-друге, виникнення дебіторської заборгованості пов'язане не тільки з процесом реалізації. Тобто, в залишках дебіторської заборгованості на певну дату завжди існує дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом, за авансами, з працівниками тощо, яка прямо не приймає участь у формуванні виручки від реалізації. По-друге, така дебіторська заборгованість має, як правило, нерегулярний характер і не пов'язана з основною операційною діяльністю підприємства, що загалом зумовлює її не циклічний характер, тобто терміни її погашення повинен аналізуватися за кожною сумою окремо і не пов'язаний з операційним циклом діяльності підприємства. Це відповідно вимагає окремого контролю за причинами її виникнення та термінами погашення.

Таким чином, використання для оцінки оборотності дебіторської заборгованості загального обсягу виручки буде призводити до суттєвого завищення швидкості та зменшення періоду погашення дебіторської заборгованості. В свою чергу розрахунок коефіцієнта оборотності і, відповідно, періоду обороту на основі загальної суми дебіторської заборгованості, яка включає заборгованість дебіторів не пов'язану з процесом реалізації, призведе до завищення періоду обороту дебіторської заборгованості. Це все робить розраховані показники не придатними для оцінки ефективності системи управління дебіторською заборгованістю.

Для забезпечення більш точної оцінки ситуації необхідним є використання показників, які б мали найтісніший кореляційний зв'язок з об'єктом дослідження. Таким чином, повноцінний аналіз оборотності дебіторської заборгованості повинен проводитися шляхом розрахунку коефіцієнту оборотності щодо кожного

виду заборгованості та агрегованого показника. З цією метою, оборотність відповідного виду дебіторської заборгованості буде визначатися наступним чином:

$$O_{ДЗ_n}^{II} = \frac{ДЗ_n^{AT}}{ДЗ_n} \quad (3)$$

де $\overline{ДЗ}_n$ – середні залишки дебіторської заборгованості n-го виду за період, що аналізується;

$ДЗ_n^{AT}$ – приріст дебіторської заборгованості n-го виду за період, що аналізується (сума дебетових оборотів рахунків на яких обліковується відповідний вид дебіторської заборгованості).

При цьому для оцінки оборотності дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги ($O_{ДЗ_{трп}}^{II}$) доцільно розраховувати як відношення виручки від реалізації отриманої на умовах післяплати, яка і буде характеризувати виникнення заборгованості дебіторів перед суб'єктом господарювання, до середніх залишків дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги:

$$O_{ДЗ_{трп}}^{II} = \frac{Вир_{ДЗ}}{\overline{ДЗ}_{трп}} \quad (4)$$

де $\overline{ДЗ}_{трп}$ – середні залишки дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги.

Однак, варто зауважити, що як показник $O_{ДЗ}^{II}$, так і показник $O_{ДЗ_{трп}}^{II}$ можливо розрахувати лише у випадку наявності відповідної інформаційної бази. Якщо, наприклад, показник дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги можна отримати з даних фінансової звітності, то показник виручки від реалізації на умовах післяплати потребує аналізу аналітичних відомостей розрахунків з дебіторами (рах. 36 та рах. 68) та доходів від реалізації (рах. 70). Таким чином, другий варіант розрахунку показника доступний лише для внутрішніх суб'єктів аналізу (працівники та засновники підприємства), які мають доступ до даних бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості.

Так само як і для коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості, використання при розрахунку періоду обороту виручки від реалізації доцільно тільки відносно дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги. Для оцінки періоду інкасації всієї суми дебіторської заборгованості можна скористатися показником тривалості перебування коштів у дебіторській заборгованості:

$$PO_{ДЗ}^{II} = \frac{\overline{ДЗ} \times t}{ДтО_{ДЗ}} \quad (5)$$

де $ДтО_{ДЗ}$ – сума дебетового обороту за рахунками обліку дебіторської заборгованості.

Аналіз наукової літератури також показав, що при розрахунку коефіцієнту оборотності та періоду оборотності дебіторської заборгованості в днях прийнято брати за основу показник чистої вартості реалізації (далі ЧРВ), тобто з вирахуванням резерву сумнівних боргів. Вважаємо, що такий підхід також призводить до невідповідності результатів аналізу реальності і може вплинути на вибір управлінського рішення.

Це пояснюється тим, що прийняття рішення щодо надання покупцю відстрочки платежу призводить до виникнення дебіторської заборгованості на всю суму наданого товарного кредиту, що і становить первісну вартість дебіторської заборгованості. Крім того, будь-який показник, який розраховується в ході аналізу, повинен в першу чергу характеризувати ефективність управлінських рішень, прийнятих щодо об'єкту дослідження в минулому. Таким чином, адекватна оцінка рішення, щодо надання кредиту, а отже і виникнення дебіторської заборгованості, можлива у випадку використання за базу розрахунку тієї суми, якої стосувалося рішення, тобто первісної вартості дебіторської заборгованості, що не скорегована на суму можливих збитків від неповернення боргу.

Якщо знехтувати цим твердженням, то зменшення дебіторської заборгованості на суму резерву сумнівних боргів призведе до зростання значення коефіцієнту, що свідчатиме про підвищення ефективності використання дебіторської заборгованості. Це, у свою чергу, призведе до неправильної оцінки ефективності дій менеджменту.

З урахуванням вищевикладеного показники ефективності використання дебіторської заборгованості необхідно визначати наступним чином:

$$O_{ДЗ}^I = \frac{Вир}{\sum_{i=1}^n ПвДЗ_n} \quad (6)$$

$$O_{ДЗ_n}^{II} = \frac{ДЗ_n^{AT}}{ПвДЗ_n} \quad (7)$$

$$O_{ДЗ_{трп}}^{II} = \frac{Вир_{ДЗ}}{ПвДЗ_{трп}} \quad (8)$$

$$PO_{ДЗ}^I = \frac{t}{O_{ДЗ}} = \frac{\sum_{i=1}^n ПвДЗ_n \times t}{Вир} = \frac{\sum_{i=1}^n ПвДЗ_n}{Вир} \quad (9)$$

$$PO_{дзн}^{II} = \frac{\overline{ПВДз_n} \times t}{ДЗ_n^{дт}} \quad (10)$$

$$PO_{дзтрп}^{II} = \frac{\overline{ПВДз_{трп}} \times t}{Вир_{дз}} \quad (11)$$

де $\overline{ПВДз_n}$ - середні залишки первісної вартості всієї дебіторської заборгованості;

$\overline{ПВДз_{трп}}$ – середні залишки первісної вартості дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги.

Відмінності в результатах стандартної і запропонованої методики яскраво продемонструють дані умовного прикладу (табл. 2).

Як показують дані табл. 2 коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості $O_{дз}^I$ розрахований за допомогою формули (1) надає найбільш оптимістичну оцінку ефективності використання дебіторської заборгованості, оскільки відображає високу швидкість обороту дебіторської заборгованості. Якщо припустити, що відповідно до прийнятої кредитної політики на підприємстві відстрочка платежу надається на період 30 днів, то період обороту, який відповідає коефіцієнту $O_{дз}^I$ може бути оцінене як допустиме. Однак, на основі коефіцієнту оборотності $O_{дзтрп}^{II}$, який розрахований за допомогою формули (8), можна зробити висновок про наявність простроченої дебіторської заборгованості: середній період погашення $PO_{дзтрп}^{II}$ більший від прийнятого в кредитній політиці підприємства у майже 2 рази, що може свідчити про неефективну роботу з дебіторами.

Таблиця 2 Аналіз оборотності дебіторської заборгованості

№	Показник	Сума
1	Виручка від реалізації продукції, всього, тис. грн	120000
2	Виручка від реалізації продукції на умовах післяплати, тис. грн	48000
3	Дебіторська заборгованість, у т.ч.	12000
4	- за товари, роботи, послуги, чиста реалізаційна вартість, тис. грн	6000
5	первісна вартість, тис. грн.	7500
6	резерв сумнівних боргів, тис. грн.	1500
7	- інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	6000
8	Дебетовий оборот за рахунками іншої дебіторської заборгованості, тис. грн.	15000
9	Тривалість періоду, що аналізується, в днях	365
10	Оборотність дебіторської заборгованості $O_{дз}^I$	10
11	Оборотність дебіторської заборгованості $O_{дзтрп}^{II}$ визначена за ЧРВ	8
12	Оборотність дебіторської заборгованості $O_{дзтрп}^{II}$ визначена за ПВ	6,4
13	Оборотність іншої дебіторської заборгованості ($O_{дзн}^{II}$)	2,5
14	Період обороту $PO_{дз}^I$, в днях	37
15	Період обороту $PO_{дзтрп}^{II}$ визначена за ЧРВ, в днях	46
16	Період обороту $PO_{дзтрп}^{II}$ визначена за ПВ, в днях	58
17	Період обороту іншої дебіторської заборгованості ($PO_{дзн}^{II}$), в днях	146

Варто відмітити, що використання чистої реалізаційної вартості також "прикрашає" фактичний стан ефективності використання дебіторської заборгованості: коефіцієнт розрахований на цій основі більший від найбільш песимістичного варіанту (на основі первісної вартості) на 1,6 пункти, що відображається в прискоренні оборотності дебіторської заборгованості на 12 днів.

Висновки. Звичайно ситуація відображена в умовному прикладі може відрізняється від реального життя, однак вона проілюструвала прийнятність зроблених припущень: визначення показників оборотності дебіторської заборгованості на основі загальної суми виручки та загальної суми дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів призводить до покращення показників ефективності використання дебіторської заборгованості і не відображає реальної ефективності менеджменту.

Врахування запропонованих в даній роботі рекомендацій може забезпечити необхідний рівень

релевантності результатів аналізу ефективності використання дебіторської заборгованості, що є необхідною умовою для найбільш ефективного управління як дебіторською заборгованістю так і підприємством в цілому.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. - 2-е изд., перераб. и доп. - К.:Эльга, Ника-Центр, 2004. - 656с.
2. Діяльність суб'єктів господарювання за 2010 рік / за редакцією Жук І.М. – К.: Державний комітет статистики України. – 2011.
3. Економічний аналіз: Підручник. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г.; За ред. проф. Загороднього А.Г. - 3-тє вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2008. - 487 с.
4. Економічний аналіз: Навч. посібник. М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатов; За ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. - Вид. 2-ге, перероб, і доп. - К.: КНЕУ, 2003. - 556 с..
5. Економічний аналіз: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит" / За ред. проф Ф.Ф.Бутинця. - Житомир: ПП "Рута", 2003.
6. Кияшко О.М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К., 2011. - 284 с.
7. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу: Навч. посіб. - К : Знання, 2008.
8. Мних С.В. Економічний аналіз: Підручник. - К : Центр навчальної літератури, 2003.
9. Сердинська В.М. Загородна О.М., Федорович Р.В. Теорія економічного аналізу. Підручник. - Тернопіль : Видавництво Астон, 2006. – 368с.
10. Учет и анализ дебиторской задолженности в условиях антикризисного регулирования состояния предприятий (на примере машиностроительных предприятий Запорожской области): дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Кузнецова Светлана Анатольевна. - Тернопольская академия народного хозяйства. - Т., 2002. – 337с.
11. Федорченко, Ольга Євгенівна. Облік і аналіз розрахунків з дебіторами (на прикладі текстильних підприємств легкої промисловості): дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". - К., 2008. – 235с.

[Шип Вадим Юрійович](#), аспірант кафедри бухгалтерського обліку ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана", тел. (050)372-87-37, e-mail: vadymsryp@gmail.com